

TIRJÁKÍ HASZAN PASA UTOLSÓ ÉVEI (1601–1613)*

A *Hadtörténelmi Közlemények* 2006. évi 4. számában adtam közre egy török krónika fordítását, melynek ismeretlen szerzője szemtanúként meséli el Kanizsa várának 1601. évi ostromát.¹ A szövegkiadáshoz fűzött előszóban jeleztem, hogy az igen népszerű, számos kéziratban fennmaradt, a legnevesebb – úgy kortárs, mint jelenkori – történetírók által is forgatott krónikának létezik egy kevésbé ismert, alig néhány példányban fennmaradt folytatása is, mely a főszereplő, Tirjákí Haszan pasa életének eseményét meséli el annak 1613-ban bekövetkezett haláláig.²

E második rész a kanizsai ostrom történetéhez illeszkedik, lezárása minden szempontból megfelel az irodalmi hagyományoknak, szokás szerint datálással és imával rekeszti be az egész írásművet. A részek tehát egységet alkotnak, összedolgozásuk ugyanakkor számos kívánnivalót hagy maga után: az első rész megfelelő lezárása után a második történet váratlanul, előkészítetlenül indul el, nincsen önálló címe s valódi bevezetése sem. Mindezek alapján az ostromleírásnál később keletkezett folytatást, kiegészítést láthatunk benne.

Felmerül a kérdés, hogy vajon a két történet szerzője azonos-e. Véleményem szerint a válasz egyértelműen igen. A mű stílusa, színvonala – irodalomtörténeti helye – mindvégig azonos, a szerző és a főszereplő viszonya sem változik: előbbi mindig a legnagyobb tisztelettel – és elfogultsággal – nyilatkozik utóbbiról. Ráadásul az ostrom és a kései életrajz szövegében is találunk olyan személyes elemeket, amelyek kétségtelenné teszik, hogy a szerző valóban részese volt az eseményeknek. Azonos a két rész célja is: a romló világban az igazi hős felmutatása, aki emberségével és vitézségével példát mutat a muszlim közösségnek. Figyelemre méltó, hogy az összehasonlítás alapját nem – vagy legalábbis nem elsősorban – az ellenség képezi, hanem a kortárs oszmán politikusok: a bölcs tanáccsal nem törődő, övéit cserbenhagyó Jemisci Haszan nagyvezír, az iszlám ügyét lényegében elárulva békét kötő, ráadásul rágalmozó és vádaskodó Kádizáde Ali budai pasa vagy éppen a Haszan tapasztalatához fel nem érő, de legalább véleményét megfogadó Lala Mehmed nagyvezír. Tirjákí Haszan ráadásul – muszlim szemmel nézve – csodás tetteket is véghezvisz, melyek egyértelműen a rajta keresztül megnyilvánuló isteni működés jelei: pasánk e tekintetben Allahhoz is közelebb áll a többiekénél – bizonyos szempontból kiválasztott. Az egyezések sokasága, a két rész formai és tartalmi egysége alapján állíthatjuk, hogy a folytatást is Haszan pasa – személynevét tekintve egyelőre ismeretlen – belső titkára, *díván efendisziye* vetette papírra.

* A munka az OTKA F 048361. sz. pályázatának támogatásával készült.

¹ *Sudár Balázs*: Kanizsa 1601. évi ostroma török szemmel. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119 (2006). 4. 1025–1058. o.

² A műnek négy kéziratát ismerem: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, H.O. 116, 171 (Flügel 1036); Paris, Bibliothèque National, Regius. 94; Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Keleti Gyűjtemény, Török, o. 216.; Manisa, İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5070/2.

A mű, mint említettem, Tirjáci Haszan pasa utolsó éveinek történetét meséli el. Nem olvashatunk azonban egységes és folyamatos életrajzot: a szerző bizonyos eseményeket kiemel, s csak azokat mutatja be:

1. Jemiscsi Haszan pasa nagyvezír hadmozdulata Székely Mózes megsegítésére 1602-ben, Pest visszafoglalása a keresztények által, a nagyvezír visszatérése, Tirjáci Haszan pasa akciója Buda felmentésére (71b–78b).

2. Élelemszállítás Pécsről Budára 1602 telén (79a–81a).

3. Gázi Giráj tatár kán, Haszan kanizsai és Mehmed boszniai pasa közös portyája Szlavóniában 1603 tavaszán (81a–85a).

4. Buda felmentése 1603-ban, a Csepel-szigeti csata (85a–92a).

5. Csata a szekszárdi hídnál (92a–93b).

6. Kádizáde Ali budai pasa és Tirjáci Hasza ellentéte (93b–95b).

7. Dzsánpuládoglu felkelésének leverése Anatóliában 1607-ben (95b–97b).

8. Tirjáci Haszan budai pasasága, alapítványai és halála (97b–98b).

A történet szerzője tehát viszonylag részletesen beszéli el az 1602–1604. és az 1607. év történetét, megpendíti az 1605–1606 közötti hatalmi harcokat, végül pedig a pasa haláláról, 1613-ról emlékezik meg, a többi időszakról azonban jobbra hallgat. Érdekes, hogy a jeles végvidéki főember másik életrajzírója, Dzsafer Ijání éppen ezekről az évekről nem ír semmit.³ A történetek kiválogatásának hátterét maga a szerző adja tudtunkra: „[Haszan pasának] jó néhány csodálatos tette is ismeretes. Ha egy dologról ezer ember beszélget és [végül] egyetértésre jut, akkor feltétlenül szóba kerül ő is.” Azaz olyan csodálatra méltó dolgokat kíván az utókorra hagyni, amelyek az ő korában általános beszéd-témának számítottak. E hozzáállás azután megmagyarázza a történetek furcsaságait is: ezért lesz hatalmas tett a budai élelemszállítás 1602 telén, amelyről a krónikák hallgatnak – a budai harcosoknak azonban valóban életbevágóan fontos volt. Ezért lesz az 1603. évi összecsapások legfontosabbika a keresztények hídfőerődjének elpusztítása – jöllehet már a kortársak is világosan érzékelték, hogy a háború legjelentősebb eseménye a Csepel-szigeti csata volt. Szerzőnk tehát minden esetben Haszan pasa példaadó – esetleg csodásnak tekintett – tetteire fordítja figyelmét, s nem a hódoltsági történelem pontos elbeszélése a célja. Bár a mű erősen koncepciózus, részletessége, hódoltsági, „földhözragadt” szemléletmódja mégis remek forrássá avatja: olyan eseményekbe pillanthatunk bele általa, melyeket a birodalmi krónikák ritkán tárgyalnak, s amelyekre muszlim magánlevelezés híján alig-alig vetül némi fény.

Míthogy krónikánk többnyire kevésbé jelentős eseményekről tudósít, meglehetősen nehéz ellenőrizni. Ugyanakkor a történelmi körülményeket viszonylag jól ismerjük. Török részről Ibrahim Pecsevî és Abdülkádír efendi munkái forgathatók haszonnal: mindketten jelen voltak a harcokban. Pecsevî Lala Mehmed mellett tevékenykedett, részt vett Jemiscsi Haszan elakadt erdélyi vállalkozásában, és Pécsen lakott, abban a városban, amely lényegében a kanizsai pasák székhelye – de legalábbis kulturális fővárosa – volt. (Márpedig 1601 és 1604 között e tisztséget éppen Tirjáci Haszan töltötte be.) Abdülkádír efendi szintén Jemiscsi Haszan pasa szerdár seregében tartózkodott. Sajnos a szintén pé-

³ A munka címe: *Dzsihádnáme-i Haszan pasa* 'Haszan pasa harcainak a története'. Modernizált átiratban közreadta: *Çabuk, Vahit*: Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kanije Savunması. İstanbul, 1978.

csi születésű Dzsáfer Ijání Tirjáki Haszanról írott életrajzában éppen ezeket az éveket kihagyta, így nem vesszük hasznát. Jól hasznosíthatók viszont a szultáni tanácshoz írott levelek, amelyekből egy válogatást Dávid Géza és Fodor Pál adott ki. Keresztény oldalról jó értesülésekkel bír Isolano gróf és Illésházy István – egyikük Fehérvár volt parancsnokaként a szerdár rabja, másikuk a Budát ostromló keresztény hadsereg tagja.

Krónikánk és a kortárs források összevetése a szerző gondolkodásának újabb sajátosságára világít rá: szinte minden említett esemény igazolható máshonnan is, a történelem időrendje, topográfiája nagyjából megfelel a valóságnak. Csupán egyetlen komolyabb törést figyelhetünk meg: a szekszárdi hídnál zajló ütközet krónikánk szerint 1604 tavaszán, a valóságban 1603 nyarán zajlott le. A történelmi tényekhez való ragaszkodás ugyanakkor nem jelenti az események reális láttatását is: az ismeretlen *díván efendiszi* éppen itt csillogtatja meg leginkább képességeit: az események súlypontjait úgy helyezi át, hogy mindig Haszan pasa legyen a főszereplő. Jól megfigyelhető ebből a szempontból a történet íve is: Haszan kezdetben a végek hőse, kanizsai pasa, aki felmentő sereg híján is dacol a keresztények hosszú ostromával. Azután a térség központjára, Budára kerül a hangsúly: Haszan az, aki többszörösen is megmenti az ÉNy-i végek fővárosát – 1602-ben előhadainak portyája teszi lehetővé a budaiak kitörését és ezzel az ostromgyűrű megroppantását. Télen ő visz az éhező budaiaknak élelmet, akik őt szeretnék pasájuként látni. 1603-ban az ő többszöri sürgetésére segíti meg a nagyvezír a szorongatott Murád pasát a Sárvíz hídjánál: az esemény szorosan kapcsolódik Buda ostromához. 1603 tavaszán látszólag eltávolodunk a hódoltság központjától, s egy szlavóniai portyáról olvashatunk, ahol azonban Haszan fegyvertársa már egy uralkodó, Gázi Giráj krími tatár kán. Utolsó lépésként pedig maga a szultán áll ki Haszanért a vádaskodó oszmán előkelőkkel szemben, őt küldi a birodalom belső ellenségei, a lázadó dzselálík ellen, s nem melleleg *lalámnak*, 'nevelőm'-nek nevezi a veterán harcost. Az ív tehát Kanizsától Isztambulig tart, a végvári vitézek csodálatától a szultáni megbecsülésig. Úgy vélem, a magasztalást aligha lehet tovább fokozni.

Vessünk most egy pillantást a mű talán legérdekesebb részére, az oszmán előkelők kapcsolataira! Az ábrázolásmód meglehetősen egyszerű: Haszan pasa mindenkit felülmúl emberségben, vitézségben és rátermettségben, a többiek pedig vagy elfogadják tanácsait, és akkor a „jó” oldalra kerülnek (Lala Mehmed nagyvezír, Ahmed szultán), vagy szembe kerülnek a főhőssel, és akkor a „rosszak” közé fognak tartozni (Jemiszi Haszan nagyvezír, Dervis pasa nagyvezír, Kádizáde Ali budai pasa). Ez utóbbi csoportban még fokozatok is felfedezhetőek, Kádizáde Ali például hálával kellene, hogy tartozzon a pasának Buda felmentéséért és a téli élelemszállításért, ehelyett hamis vádakkal illeti a szultán előtt, és a vesztére tör.

Bár az ábrázolás meglehetősen egysíkúnak tűnik, történelmi szempontból mégis használható: valós feszültségek tapinthatók ki benne. Tirjáki Haszan pasa és az egyik „főgonosz”, Kádizáde Ali pasa ellentéte évtizedekre meghatározta a hódoltság belső történéseit. Nem értettek egyet már a zsitvatoroki béke ügyében sem: míg Ali és apja, Hábil efendi budai főmufti folyamatosan a béke megteremtésén fáradoztak (már 1597-ben és 1603-ban is ők tárgyaltak), addig Haszan inkább folytatta volna a harcot, hiszen az 1605. év egyértelműen török sikorsorozatnak tekinthető. A két személy – és a mögöttük álló Isztambuli érdekcsoportok – egymáshoz való viszonya nagy hatással volt Bethlen Gábor pályájának alakulására is. Tirjáki, majd később irányvonalának folytatója, hajdani he-

lyettese, Iszkender pasa Bethlent támogatta, míg Ali és apja Homonnai György mellett állt, 1614–1616-ban ők biztosították a trónkövetelő akcióinak oszmán háttérét. (Nota bene: Hábil és fia már 1607-ben is Homonnai Bálintot támogatták.) Az ő tevékenységük eredményeképpen kényszerült rá Bethlen, hogy átadja Lippát, és az ő emberük volt Karakas Mehmed budai pasa is, aki 1620-ban – kimondottan gáncsolandó az erdélyi fejedelem terveit – elfoglalta Vácot. Életszerű Haszan portai befekettetésének leírása is: Hábil és fia így járt el a későbbiekben Bethlen Gábor ügyében is.⁴

Figyelemre méltó részlet az is, amikor a kanizsai pasa összeveszik Jemiscesi Haszan pasa nagyvezírral az erdélyi hadjárat ügyében, s lényegében letorkolja őt. Az Abdülkádír efendi által is megerősített történetnek két tanulsága van: egyrészt a szerző elképzelhetőnek tartotta, hogy egy kevésbé jelentős vilájet irányítója felülbírálja főnöke, a birodalmat gyakorlatban irányító nagyvezír véleményét. Másrészt a jelentős tapasztalatokkal rendelkező helyi erők kiemelt szerepe a szultáni hadjáratok esetében nem egyedi eset: maga Szülejmán szultán is kikérte és megfogadta Jahjapasazáde Báli szendrői bég tanácsait.

Elgondolkodtató Haszan pasa és Ahmed szultán kapcsolata is. Az uralkodó határozottan kiáll Tirjaki mellett, a vádaskodókat keményen utasítja helyre („Nehogy még egyszer megtörténjen, hogy hamis szavakat szólsz róla! Különben beleesel a saját magad által ásott kútba!”), védencét viszont igen nagy tisztelettel „nevelőm”-nek (*lalam*) nevezi. Úgy vélhetnénk, hogy csak elbeszélői fordulatokkal állunk szemben: milyen kapcsolata is lehetne egy végvidéki főembernek a szultánnal? Nem biztos azonban, hogy igazunk van. Haszan II. Szelim fiának, Murád hercegnek maniszai udvarában nevelkedett, s urával tartott Isztambulba is, amikor az szultán lett. A véletlen úgy hozta, hogy ez az utazás a személyesebb kapcsolat – és a politikai karrier – kezdete is lett: a viharba került hajón Haszan gyámolította a tengeribeteg uralkodót. A vezíri rangot Murád fiától, III. Mehmedtől kapta meg Kanizsa hősiességéért, s 1605 után hosszabb ideig Isztambulban tartózkodott. Minden bizonnyal többször találkozott az – 1590-ben született – ifjú és lelkes Ahmed herceggel, aki azután 1603-ban a trónt is elfoglalta. Ahmed remek harcművész volt, ráadásul nem utolsó költő is: a magyar végek eseményeiről több versében is megemlékezett – feltehetően nagy hatással volt rá a hírneves veterán, aki már nagyapját is szolgálta, s Kanizsán valóban legendás hírnévre tett szert.⁵ Mindennek fényében szerzőnk sorai – bár alighanem fiktívek – akár az igazságot is kifejezhetik.

Összegezve a fentiek az azt mondhatjuk, hogy az erősen megdolgozott, koncepciózus történet számos valós elemet tartalmaz, melyek fényében esetleg még maga a koncepció is hiteles lehet. Krónikánk és más történeti források egyértelműen mutatják, hogy a török hódoltság messze nem volt egységes, belső életét politikai csoportok harca határozta meg. A 17. század első éveiben egyértelmű, hogy az egyik tábor az újonnan érkezett Hábil efendi és fia, Ali pasa körül szerveződött, a másik csoportot pedig a régi helyi elit alkotta. Ez utóbbi csoportból egyértelműen Tirjaki Haszan pasa emelkedett ki: hiába volt jeles harcossal Lala Mehmed nagyvezír vagy Dervis pasa, itteni tevékenységük néhány évig

---

⁴ A kérdéshez lásd: *Sudár Balázs*: Iszkender pasa és Bethlen Gábor Habsburg ellenes hadjáratai. In: Habsburg-ellenes rendi felkelések és hatásuk a mai Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a XVII. században. (Ed. *Štefan Šutaj*.) Kassa, 2008. 83–94. o.

⁵ Ahmed hódoltsági verseiről: *Sudár Balázs*: A tizenöt éves háború török költői. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117 (2004). 4. 1148., 1157–1158. o.

volt csak jelentős. Tirjái azonban az állandóságot képviselte, ő volt a helyiek embere: a személyes kötődés mellett krónikánk ismeretlen – de mindenképpen hódoltsági – szerzője talán ezért is tekintette őt a legfontosabb szereplőnek. Az sem elképzelhetetlen, hogy a több-kevesebb időre ide látogató szerdások valóban kikérték az öreg, tapasztalt harcos véleményét. Másrészt a szerzőnk által felépített tetszetős fejlődési ív a végektől a szultánig utólagos konstrukció: Haszan valójában udvari ember is, aki az udvarból érkezett a végekre. 1601 után pedig a birodalmat irányító szűk elitcsoportba, a vezírek közé tartozott: megtehetette tehát, hogy szembeszálljon a budai pasa vagy a nagyvezír akaratával. Személyében tehát valóban a hódoltság egyik legtekintélyesebb, mind hivatalosan elismert, mind pedig köztiszteletnek örvendő – sőt, legendás –, karizmatikus kisugárással rendelkező vezetőjét tisztelhetjük. Innen nézve krónikánk szerzőjének látásmódja már nem is tűnik annyira eltúlzottnak.

A kanizsai krónika folytatásának elemzése ugyanoda vezetett tehát, mint az első részé: az első pillantásra naiv, mesei, valamivel komolyabb vizsgálódás után koncepciózusnak, ravaszul szerkesztettnek tűnő történet javarészt a valóságot képezi le. Igaz, egy – források híján sajnos – általunk kevésbé ismert perspektívából: a hódoltsághoz kötődő végvidéki oszmánok szemszögéből.

A fordítás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében található, Török o. 216. jelzetű kézirat 71a–98b oldalai alapján készült. A rendezett, egy-séges, jól olvasható *neszih* írással papírra vetett szöveg minden oldalon 13 sort foglal el. Hiány nem mutatkozik benne, négy oldalon azonban (88b–89b, 98b) a szöveg kis mértékben – nedvesedés miatt – olvashatatlaná vált. (A hiányokat szögletes zárójelbe tett három ponttal jelöltem.) A másolat 1716. április 8-án készült, két héttel az első rész befejezése után.

[A díván efendi története Tirú⁶ Gázi Haszan pasával]

(71a) Ez a rész azokat a harcokat és csodálatos tetteket adja elő, amelyeket Gázi Haszan pasa a kanizsai harc után vitt végbe.⁷ Az elhunyt Gázi Haszan pasa harcainak nagy a száma. Negyvenszer csapott össze és küzdött meg az ellenséggel, hússzor volt szemtől szembe velük a harcmezőn, s végül mindig győzedelmeskedett felettük. Soha életében nem mutatott hátat az ellenségnek. Ha ágyba feküdt is, sohasem vette le az övét. Vitéz férfi volt, akit az aszkézis és az istenfélelem okán illet a dicséret. Jó néhány csodálatos tette ismeretes. Ha egy dologról ezer ember beszélget és [végül] egyetértésre jut, akkor feltétlenül szóba kerül ő is. Számos csodája közül az egyik ez: a kanizsai harc⁸ jó híre már egy évvel korábban tudomására jutott.

A kanizsai hitharcot (71b) követő télen Jemiscsi Haszan pasa szerdár a muszlim sereggel Belgrádban telelt. A következő tavasszal a muszlim sereggel Isztolni Belgrád ellen indult, és Isten segítségével rövid idő alatt elfoglalta azt.⁹ A győzelem után Gázi Haszan pasának levelet küldött, melyben a jó hírt tudatta, őt magát pedig tanácskozássra hívta. A szerdár Isztolni Belgrádból elindult, a pesti mezőre ment, és ott letáborozott.¹⁰ Haszan pasát pedig azért hívatta, mert az erdélyi urak egyike, egy Székely Mózes nevű nemes elment a szultáni udvarba, és ott elnyerte az Erdély feletti hatalmat.¹¹ Őt kellett Erdélybe bevinni, s a padisah részéről a hatalomba segíteni. Ezt a kérést most meg kellett tanácskoznia.¹² Haszan pasa szerencsésen megérkezett a pesti mezőre,¹³ (72a) a szerdár nagy csapatot küldött a fogadására, azután a szerdár elé vezették, s amikor találkoztak, mindkét részről nagy ünneplés, vigasság és örömnappal kerekedett. Azután amikor az erdélyi ügyet kezdték tárgyalni, a szerdár így szólt Haszan pasához:

⁶ Haszan pasa előneveként több forrásban is szerepel a *Tirú* szó, amelynek jelentését azonban eddig nem sikerült megfejtenem. Talán a gyakran használt *tirjáki* 'ópiumszívó' elferdített változata lehet.

⁷ Tirjáki Haszan pasa legnevezetesebb tette Kanizsa sikeres védelme volt 1601-ben. Jelen krónika ismeretlen szerzője műve első felében ennek az ostromnak a történetét beszélt el. Lásd: *Sudár* 2006.

⁸ Az 1601. évi várvédelem.

⁹ Jemiscsi Haszan valóban Belgrádban telelt, de nem tavasszal indult Fehérvár visszavételére. 1602. augusztus 11-én ért a hajdani királyi székhely falai alá, és több sikertelen roham után augusztus 29-én vette be azt. *Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. 348–350. o.*

¹⁰ A szerdár szeptember 12-én indult el Fehérvár alól (*Veress D. Csaba–Siklósi Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa. Budapest, 1990. 164. o.*), s miután Budánál átkelt a Dunán (szeptember 18-án vagy 22-én. vö. *Tóth 2000. 124. o.; Benda Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról. Hadtörténelmi Közlemények, 30 [1983]. 680. o.*), valóban Pest alatt táborozott le.

¹¹ Haszan pasa gondjait Székely Mózes akciója okozta, aki augusztus 29-én a fehérvár alatti táborában is megjelent. *Benda 1983. 680. o.* Az állítást megerősíti Szamosközy is. Szamosközy István történeti maradványai. IV. (Kiad. *Szilágyi Sándor.*) Budapest, 1880. 173. o. A nehézségekről a szeptember 2-i, szultánhoz intézett levelében értekezik, s kifejti, hogy egyetlen kellő haderővel rendelkező beglerbég sincs a környezetében, akit elküldhetne. (*Dávid Géza–Fodor Pál: Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából. Hadtörténelmi Közlemények, 30 [1983]. 290–291. o.*) Székely Mózes portai elfogadottságához: *Papp Sándor: Székely Mózes erdélyi fejedelem hatalomra kerülésének diplomáciai tanulságai, avagy egy nagyvezíri előterjesztés (telhís) keletkezése. Aetas, 14 (1999). 4. 71–88. o.*

¹² Haszan valóban komoly tanácskozást hívott össze, amelyen a hadműveletekben részt vevő oszmán főemberek vettek részt: Lala Mehmed ruméliai pasa, a sebesült Kádizáde Ali budai pasa, apja, Hábil efendi budai mufti, valamint a Buda őrzésére rendelt Szúfi Szinán pasa és a boszniai beglerbég, Dervis is. (*Tóth 2000. 351. o.; vö. Peçevî, İbrâhîm: Târîh-i Peçevî. İstanbul, 1866. II. 245–246. o.*) Tirjáki Haszan kanizsai pasa messze nem volt a legfontosabb személy az összegyűlttek között, s jelenlétéről inkább csak az életével foglalkozó krónikák emlékeznek meg. Mindemellett Abdülkádír efendi éppen az ő szerepét hangsúlyozza erősen, mint egyetlen, aki fel mert szólalni a szerdár terve ellen. Szerinte a szerdár Buda védelmét Tirjáki Haszanra bízta. *Topçular Kâtibi 'Abdülkádír (Kadrî) Efendi Tarihi. Metin ve tahlil. Haz. Ziya Yılmazzer. Ankara, 2003. I. 337–338. o.*

¹³ Abdülkádír efendi szerint Tirjáki Haszan pasát még a fehérvári táborba rendelte magához a szerdár, s ott a Kanizsa előző évi ostroma során megszerzett ágyúkról tárgyaltak. *Topçular Kâtibi 2003. I. 335. o.*

– Testvérem! Ezt a helyzetet és ügyet semmihez sem lehet hasonlítani! S minthogy így van, vajon mit kellene tennünk?

– Szultánom!¹⁴ – szólt Haszan pasa. – Ti milyen megoldást találtatok, mit gondoltatok ki? Mondd el, s én is a szerint gondolkodom.

– Én magam megyek – mondta a szerdár –, hogy a királyt [Székely Mózes] trónjára ültessem.

– Nagyon jó! – szólt Haszan pasa. – De mégiscsak az volna jobb és megfelelőbb, ha egy eszes beglerbég mellé 40–50 ezer katonát adnál, s őt küldenéd Erdélybe. (72b) Lehetetlen, hogy te is elmenjél. Itt maradásodnak két haszna is volna. Egyrészt az itteni ellenség nem lázadna fel, és nem jönne ide. Másrészt Erdély megsegítésére sem menne. De ha te elmész, nem kétséges, hogy a hitetlenek idejönnek, s Pestet elfoglalják. S akkor a magasságos Allah óvja Budát! Allah tudja, hogy akár csak a szolnoki hídon át tudsz-e kelni, mire Pest szomorú híre elér hozzád. Akkor aztán kénytelen kellelten vissza kell térned, de a helyzeted nem lesz könnyű.¹⁵

– Pasa testvérem! – szólt a szerdár. – A magasságos Isten óvjon attól, hogy ez bekövetkezzen!

– Az én tanácsom és javaslatom pedig ez – mondta Haszan pasa. – És így is néz ki a helyzet. Te tudod [mit teszel].

Azzal felkelt és sátrába ment, a szerdár pedig saját belső embereivel újra megtanácskozta a dolgot. (73a) A talpnyalók közül néhányan azt mondták:

– Szultánom! Te bevettél egy akkora várat is, mint Isztolni Belgrád. Hol van most olyan ellenség, aki ne rettegne tőled, s Budára vagy Pestre jöhetne? Szultánom! Először is küldjed Haszan pasát a horvát végekre. Őrizze azt a vidéket, nehogy a horvátok erre induljanak. S ha ők nem jönnek, a többi ellenségnek hogyan is lehetne ereje a támadásra?

A szerdár bölcsnek találta ezt a tervet, Haszan pasát maga elé hívta, és így szólt:

– Úgy határoztam, hogy magam megyek, mert az ellenség minden erejét összegyűjtötte, hogy Erdélyt megsegítse, és cselet vetnek. Ezért aztán nem lehet kevés katonát küldeni. Még valami baj történne. Testvérem! Sebesen menj Kanizsára, s a horvát végeket (73b) őrizzed, nehogy a horvátok erre induljanak! Ha ők nem jönnek, a többiek miatt nem kell, hogy fájjon a fejünk. S mivel mi Erdélybe indulunk, áldó imáidból ne felejts ki bennünket!

– Nagyon jó! – szólt Haszan pasa. – Allah – magasztaltassék! – tegye könnyűvé a dolgokat! De arra az időre, amíg elmész, Buda ellátásáról mindenképpen jól gondoskodj. Az volna jó, ha a Bólogató Jánosok szava helyett az én tanácsomat és tervemet fogadnád meg, és itt maradnál. Az én szavam ez; te tudod, hogy mit teszel – azzal a szerdárt az Úr [kegyelmébe] ajánlotta, és Pécsre ment.¹⁶ A szerdár pedig elindult Pestről,¹⁷ s Szolnok felé vonult. Átkelt a szolnoki hídon, s a Tisza partján letáborozott.¹⁸ Másrésztől a hitetlenek Esztergom alatt álltak, s amikor hírt kaptak, hogy az oszmán sereg Erdély (74a) felé indult, s Haszan pasa a horvát végekre ment, így szóltak:

– Itt az alkalom! – s a horvát katonákat [szolgálati]helyükre visszaküldték, ők maguk pedig a Dunán a flottájukat felszerelték, ágyúikat, puskáikat és hadi felszerelésüket hajóra rakták, gyalogosait a vízen, lovasait a szárazon sebesen [megindították], s egy nap alatt, még azon az éjjelen Pestre értek.¹⁹ Körülvették, létráikkal mind a négy oldalról megtámadták, s végül hosszú küz-

¹⁴ A szultán megszólítást szélesebb körben használták, nem csupán az uralkodónak járt ki.

¹⁵ Az oszmán források szerint a tanácskozáson jelen lévő oszmán vezetők többsége ellenezte az erdélyi hadjárat tervét. Lala Mehmed felajánlotta, hogy portyát vezet a Felvidékre, de a szerdár nem fogadta el a tervet. *Peçevî* 1866. II. 246. o.

¹⁶ Tirjáki Pécsre meneteléről eddig adatokat nem találtam, de Ibrahim Pecsevî, aki a későbbiekben a környezetében tartózkodott, valóban Pécsre ment. *Peçevî* 1866. II. 249. o.

¹⁷ Jemiscsi Haszan szeptember 25-én indult útnak. *Kubinyi Miklós*: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nevéhez, Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. Budapest, 1876. II. 40. o.

¹⁸ Szeptember 29-én érkeztek Szolnokra, az átkelés négy napig tartott. *Tóth* 2000. 351. o.; *Benda* 1983. 680. o.

¹⁹ A keresztény sereg szeptember 29-én indult Pest felé a Duna bal partján, s Vác alatt, a Szentendrei-sziget érintésével keltek át a budai oldalra. A tartományi székhely alá október 2-án érkeztek. *Veress Endre*: Buda és Pest 1602–1603-iki ostroma. *Hadtörténelmi Közlemények*, 11 (1910). 55–57. o. Az ostrom a Vízivárosnál kezdődött, Pestet csak október 6-ának hajnalán vették be egy rohammal. *Veress* 1910. 61–62. o. Az ostromra vonatkozó török forrásokat – sok kihagyással – Karácson Imre ismertette. Buda ostroma 1602-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 12 (1911). 19–30. o.

delem és közelharc után, amikor a bent lévő muszlimok ereje megfogyatkozott, a hitetlenek bejutottak a várba. A muszlimok egy részét megölték, más részüket fogságba vetették. A várat elfoglalták, tengernyi hitelent helyeztek bele, majd Budát kezdték ostromolni. A szerdárhoz hírvivő ment, s a történeteket tudatta vele.²⁰ (74b) A szerdár a csodálkozástól a kezét tördelte és sóhajtozott. Bámulta Haszan pasa tanácsát és tervét, s már nagyon bánta, hogy nem fogadta meg a szavait. De hát most már mi haszna volt? Kénytelen kelleetlen visszafordult, Pest alá ment, s húsz napon keresztül harcolt a hitetlenekkel. Végül, mivel nem arathatott győzelmet a hitetlenek felett, felkerekedett, és Bácska felé elvonult.²¹ Közben Haszan pasa, amikor elvált a szerdártól, Pécsre menet Isztolni Belgrádban hagyott egy embert, hogy szemét és fülét fordítsa Buda és Pest felé: ha valami hír érkezne, tudassa vele. Ő maga Pécs alatt állapodott meg. Két nap múlva már jött is az az ember:

– Szultánom! A hitetlenek bevették Pestet, s most Budát ostromolják, lövik. (75a)

– A szerdár visszafordult? Megütközött-e a hitetlenekkel? – kérdezte Haszan pasa. S hogy híreket szerezzen, elküldte *delibasiját*,²² Deli Mürtezát, valamint Deli Hüszejnt és Deli Musztafát. Ők pedig tartalék lovakkal Korvár és Dzsánkurtaran²³ felé indultak. Haszan pasa pedig sebesen összegyűjtött háromezer embert. Éppen indulni készült, amikor megérkezett a *delibasi*, s így szólt:

– Szultánom! [A szerdár] tíz napja ostromolja Pestet, a hitetlenek pedig Budát lövik.

Amikor Haszan pasa meghallotta ezt, még abban az órában megindult,²⁴ s Koppányon keresztül a Balaton-tenger felső végénél levő gázlón²⁵ átkelve Isztolni Belgrádba ment.²⁶ Ott hallotta hírerét, hogy a szerdár Pest alól megindult,²⁷ s a Sárvíz felé vonult, ahonnan Bácskába (75b) ment, a hitetlenek pedig részint Pest felől, részint a szárazföldről Budát lövik. Amikor a pasa meghallotta ezt, szeme megtelt könnyel.

– Látjátok-e – szólt –, hogy a gőg mekkora veszélyt hoz az emberre? A szerdár gőgössége hány igazhitűre hozott bajt? Nem törődve szavainkkal Mohamed népéből hánynak okozta a vesztét? Összezúzta a paradisah hírnevét.

Azután Haszan pasa parancsot adott Iszkender pasának, Bosnyák Musztafa pasa pozsegai bégnek és Kara Ömer aga pécsi bégnek,²⁸ hogy ezer válogatott vitézzel vonuljanak előre. Azok elindultak, és villámgyorsan haladva még délelőtt az Óbudánál táborozó hitetlenek sátraihoz értek.²⁹

²⁰ A szerdárt Szarvasnál érték utol a hírvivők. Illésházy István följegyzései 1592–1603 és Hídvégi Mikó Ferenc historiája 1594–1613 Bíró Sámuel folytatásával. Közli: *Kazinczy Gábor*. Pest, 1863. 95. o. (MHHS 7. A továbbiakban: *Kazinczy*); Kátib cselebi krónikája. In: *Török történetírók III.* (Ford. *Karácson Imre.*) Budapest, 1916. III. 337. o.; *Topçular Kâtibi* 2003. I. 339. o. Pecsevî és Isolano szerint a sátorverők már Gyulánál jártak. *Pecsevî* 1866. II. 246. o.; *Benda* 1983. 681. o.

²¹ Haszan elővédje október 13-án ért Pest alá. *Kubinyi* 1876. II. 53. o.; *Veress* 1910. 63. o. A módszeres ostrom 18-án kezdődött, s 28-án fejeződött be. Miután Jemiscsi Haszan Lala Mehmed vezetésével jelentős erősítést juttatott a budai várba, elsősorban az élelemhiány miatt november 2-án – Isolano szerint november 3-án – elvonult. *Benda* 1983. 681. o.

²² Delibasi: a delik vezetője. A delik a pasák és a bégek személyes kíséretében szolgáló lovasok.

²³ Dzsánkurtaran Adony török neve. Az egyébként jól olvasható Korvár helységnév mögött feltehetőleg Földvár, azaz Dunaföldvár rejtőzik.

²⁴ Ha a feljebbí kijelentés igaz Pest tíz napja kezdődött ostromáról, akkor Tirjáci Haszan október 23–24-én indulhatott útnak. (Korábban arról értesültünk, hogy a szerdár 20 napig vívta Pestet, ez pedig csak az október 13–november 2. időszakra érhető.)

²⁵ Siófoknál.

²⁶ A segélyhad valóban Fehérvár felől közeledett. *Kubinyi* 1876. II. 67. o.; *Veress* 1910. 70. o.

²⁷ Eszerint Haszan pasa november 2-a után ért Fehérvárra. Ennek ellentmond, hogy már október végén félelmet vált ki a keresztény táborban a boszniai sereg fehérvári megjelenése. *Sugár István*: A budai vár és ostromai. Budapest, 1979. 153. o.

²⁸ Iszkender ebben az időben még valószínűleg nem nyerte el a pasai rangot, hanem Tirjáci Haszan helyettese, kethüdája volt. (A pasai rang a későbbi állapot visszavetítése.) Bosnyák Musztafa 1605 májusa és októberre között budai pasa lett. *Gévay Antal*: A budai pasák. Bécs, 1840. 23. o. Kara Ömer aga 1601-ben, a kanizsai ostrom során mutatott hősiessége jutalmaként nyerte el a pécsi bégséget.

²⁹ A keresztény tábor valóban Óbudánál terült el, a mai Flórián tér környékén. Lásd az ostromról készült hadmérnöki vázlatokat! *Veress* 1910. 78–79. o. között.

Látták, hogy a hitetlenek nincsenek a sátraikban. Számos sátrat (76a) leromboltak és összedöntöttek, az őroket levágták, néhányat foglyul ejtettek.³⁰

– Mi lett a seregetekkel? – kérdezték a foglyokat.

– Amikor érkezéseiteknek híret vették, mind a gyalogosok, mind a lovasok ellenetek vonultak – válaszolták. – 15 ezer ember örökdik a Buda alatt lévő sáncokban.³¹

Amikor Iszkender pasa és a többi katona halotta e hírt, a muszlim sereget három részre osztották.

– Ej, igazhitűek! – szólt a pasa. – Tudjátok meg, hogy akárhol vannak is a hitetlenek, biztosan üldözni fognak minket. Csak egyet tehetünk: a harcmezőre megyünk, s szívvel-lélekkel, férfiként küzdünk. Ha a hitetlenek szembe jönnek velünk, rájuk támadunk. Nincs kegyelem! Ha nem rontunk rájuk egy szempillantás alatt, hanem megfutunk, akkor egy lélek sem menekül meg közülünk. (76b) Ennek fényében áldozzuk fel lelkünket és fejünket Allah útján.

Azután azon az úton, amelyiken jöttek, visszaindultak.

– A muszlimok Hamza bég [Erd] felől fognak jönni – gondolták a hitetlenek, s sorban-rendben leshelyeiken álltak, s várták a muszlimok érkezését. Ám hirtelen hírvivők érkeztek:

– Mit álltok itt? A törökök Zsámbék felől jöttek – mondták.

A hitetlenek mindannyian megindultak, Zsámbék közelében emezek nyomába értek, s a muszlim sereget utolérték. Harcba kezdtek, de az a maroknyi igazhitű Isten segítségével a hitetlenek tengernyi csapatára egy szempillantás alatt, harci kiáltást hallatva, oroszlánok és éhes farkasok módjára rárontott – ahogy a láng belekap a száraz nádba, vagy ahogy az éhes farkas ráront juhnyájra. Isten akaratóból öt-hat (77a) csapatukat szétszórta. Arcvonalukat kettészakították, s közben a túoldalra jutottak, kétezer hitetlent döntöttek a földre. Azután a legjobb lovasokat hátulra állították; közülünk a harc során 63 ember lett vértanú vagy esett fogságba.³²

– Haszan pasa itt van? – kérdezték a közülünk elfogottaktól.

– Nincs itt, hátra maradt – mondták ők. – Minket azért küldött előre, hogy nyelvet fogjunk. Ő maga Buda alatt akar megütközni veletek.

Amikor a hitetlenek meghallották ezt, megtiltották, hogy bárki is a törököket üldözze. Akkor táborukból hírvivők érkeztek: a török a sátrakat elpusztította, a sáncokat lerombolta, az otlévöket lemészárolta, az ágyúkat és a hadfelszerelést elvitte. Amikor (77b) ezt a hírt meghallották, félelem szállt a szívükre:

– Látjátok, mit tettek velünk az a varázsló? Mennyire rettegünk tőle, mennyire óvakodtunk tőle, s végül mégis bekövetkezett, amitől féltünk. Kinek jutott volna eszébe ez a csel, hogy a Budán lévőekkel együttműködve sáncainkat és sátrainkat lerombolja, s minket ennyire szerencsétlenné tesz?

Így beszéltek, s lelkük a fejükbe ugrott, villámgyorsan sáncaikba mentek, de látták, hogy adigra a budai hitharcosok a sáncokat lerombolták, s ott minden hitetlent lemészároltak, s a sáncokat elfoglalták.³³ Annak pedig, hogy a sáncokat a budai harcok megtámadták, az volt az oka, hogy amikor mi korábban a hitetlenek sátoraira rontottunk, a sáncokban lévő hitetlenekhez a táborból hírvivő ment:

– A törökök megtámadták a táborunkat!

³⁰ November 2-án egy Székesfehérvár felől közeledő török csapat valóban elért a keresztény tábor közelébe, de Nádasdy Ferenc és Thurzó György megverte a közeledőket. *Kubinyi* 1876. II. 67. o. A következőkben minden bizonnyal ezen esemény török szempontú tálalását olvashatjuk.

³¹ A keresztény táborba még október végén eljutottak a hírek a Fehérvárra érkezett boszniai hadak Adonyon keresztül végrehajtandó támadásáról. *Sugár* 1979. 153. o. Erre az ostromló sereg egy része valóban délre vonult, és október 31-én elfoglalta Adonyt. *Kubinyi* 1876. II. 64–65. o.; *Kazinczy* 1863. 97., 113. o.

³² A veszteségek említése valószínűleg a feljebb már említett vereség beismerése. Nem lehetetlen persze, hogy korábban a törökök tényleg elérték a tábor.

³³ November 2-án – a fehérváriak támadásával összhangban – a budaiak valóban komoly kitérést hajtottak végre, elfoglalták az ostromsáncokat, s állítólag 500 császári katonát vágtak le, s a várba csak egészen sokára tértek vissza. *Kazinczy* 1863. 96. o.; *Veress* 1910. 71–72. o. A kitérést Pecsevı szerint a frissen érkezett Lala Mehmed pasa irányította, s állítólag még a vén Hábil efendi budai kádi is részt vett benne. *Peçevı* 1866. II, 250. o.; *Topçular Kâtibi* 2003. I. 343. o.

Amikor a sáncokban (78a) lévő hitetlenek zavarodottságát a budai hitharcosok látták, úgy vélték, hogy itt az alkalom. Hatezer ember kitört, a sáncokat teljes egészében elpusztították, az ottani hitetleneket lemészárolták, ágyúikat beszögelték, s az egész hadfelszerelést bevitték a [várba]. Azután négy órán keresztül a sáncokban várakoztak.

– Mi lett a seregetekkel? – kérdezték a foglyul ejtett hitetlenektől.

– A kanizsai Haszan pasa – felelték – rengeteg katonával jött ellenünk. Ellene indultak. De most Haszan pasa serege idejött és sátrainkat lerombolta. Hogy mi történt a seregünkkel? Nem tudjuk. Hírvivőink Hamza bég [Érd] felé indultak, mást nem tudunk.

Amikor a budai hitharcosok meghallották ezt, nagyon felvidultak, hálát adtak az Istennek. (78b) Amikor a Hamza bégnél lévő hitetlenek visszatértek sáncaikba, egy ideig a budai harcossal küzdöttek, de végül az Isteni győzelem az igazhitűek mellé állt, így épségben és zsákmánnyal rakottan tértek vissza [a várba]. Amikor a hitetlenek meglátták ezt, félelem szállt a szívére, még azon az éjszakán sebbel-lobbal ágyúikat és hajóikat hátrahagyva, s „hol vagy Esztergom?” kiáltással megfutottak.³⁴

– Mivel Haszan pasa Isztolni Belgrádba jött, a budai hitharcosokkal megegyezve természetesen ebbe az irányba fog elindulni. Biztos elkövet valamit ellenünk! – mondták a hitetlenek, s még azon az éjjelen megfutottak.³⁵ Allahnak – magasztaltassék! – legyen hála! Ez alkalommal s a muszlimok kerekedtek felül, győzelmet arattak és diadalmaskodtak. A hitetlenek pedig megverettek és eltapostattak. Sohase szűkölködjenek az igazhitűek a győzelemben, a hitetlenek pedig a vereségben! Ámen. Ó, Segítő [Isten]!

Isten (79a) rendeléséből a hitetlenek veresége után Budán nagy éhínség tört ki, s Haszan pasának könyörgő leveleket küldtek: „Hatalmas és boldogságos szultánunk! Korunkban te vagy az a szerencsés, aki férfiaságáról és vitézségéről, bátorságáról, bőkezűségéről és a szegények iránti könyörületességéről ismeretes és nevezetes. Most – ahogy eddig is – emberséggel és erőfeszítéssel tetted ezen [erényeket] nyilvánvalóvá. Allah akaratából néhány alkalommal már te voltál az oka annak, hogy Buda megszabadult a hitetlenektől. Reméljük, hogy Isten kegyelméből Mohamed népet újra te szabadítod meg az éhezés inségétől. Mert a szerdár nem segít rajtunk. Helyzete a szultán előtt is ismeretes: e kemény télben lehetetlen, hogy ő segítséget küldjön. Ha Isten kegyelméből segítséget kapunk, akkor az tőled, szultánunktól (79b) fog származni.”³⁶ Annyira kérelték, hogy mindenkinek megszakadt a szíve, aki csak hallotta. Amikor Haszan pasa elolvasta eme szükség miatt esekelő levelet, szemei könnyel teltek meg:

– Feláldozom lelkemet és fejemet Mohamed népének útján! – mondta. Felkerekedett és Pécsre ment. Minden felé megbízható embereket küldött, hogy élelmet szerezzenek. Elmentek, 15 ezer kile³⁷ élelmet gyűjtöttek össze, s azt elhozták. A pasa pedig személyesen indult meg a térdig érő hóban az élelemmel, és Simontornyan keresztül, a Sárvíz vizén átkelve Dzsánkurtarához érkezett.³⁸ Ám amikor az átkozottak Pestet is elfoglalták, Buda alól néhány ezer hitlent elküldtek,

³⁴ A valóságban csak bő tíz nappal később, november 14-én vonult vissza az ostromló sereg. *Kubinyi* 1876. II. 71–73. o.; *Veress* 1910. 76–78. o. A török hagyomány azonban a két eseményt összekapcsolja. Vö.: *Topçular Kâtibi* 2003. I. 343. o.

³⁵ A „felmentő sereg” november 20-a körül, a keresztények távozása után ért Buda alá. *Sugár* 1979. 155. o.

³⁶ E levélről többi forrásunk nem tud, de egészen hasonló szövegeket közölnek, mint a budaiak Lala Mehmedhez intézett könyörgését. *Topçular Kâtibi* 2003. I. 341. o. Felmerülhet a kérdés, hogy miért is kellett a budaiaknak ennyire valamilyen magas rangú személy, hiszen a beglerbég, Kádizáde Ali székvárosában tartózkodott. Forrásaink erről mélyen hallgatnak, de Ibrahim Pecsevî egy odavetett megjegyzése választ adhat a kérdésre. Szerinte Ali pasa Fehérvár ostroma során súlyosan megsebesült, Jemiszi Haszan pesti tanácskozáására is hordágyon vitték ki. Így tehát a pasa alighanem egészségi állapota miatt nem tudta személyesen vezetni vára védelmét.

³⁷ Török mértékegység, kb. 25 kg-nak felelt meg.

³⁸ Az akcióról Ibrahim Pecsevî is tudósít, aki maga is részt vett benne. Szerinte Jemiszi Haszan kethüdája és Tirjâki Haszan pasa vitt 300 szekér élelmet Budára a télen. *Peçevî* 1866. II. 249. o.

akik bevették Dzsánkurtaránt, és bőséges őrseget helyeztek bele.³⁹ A bent lévők most kitortek, s az élen haladó (80a) elővédünkkel harcba bocsátkoztak. Haszan pasa hírt kapott erről, s számos embert küldött [előre]. Amikor azok megérkeztek, a hitetlenek megzavarodtak, s visszamentek [a várba]. Azután hátulról a pasa is megérkezett a szekerekkel, s Dzsánkurtaránnal szemben letáborozott és megpihent.

– Látjátok-e – mondta Dzsánkurtarára tekintve –, hogy a szerdár göggyével és rossz tervével, szavainkra nem hallgatva az iszlám vallásának mekkora bajt és kárt okozott? De most már mit tehetünk? Ha most egy-két ágyú itt lenne velünk, akkor bevehetnénk ezt a palánkot. Ha ezeket itt néhány napig nyugton hagyjuk, a budai utat lezárják, s az élelem nem juthat el Budára.

Azután megindítottuk az élelemmel rakott szekereket, s mi is útnak indultunk. A [pasa] a szekerek elé és (80b) mögé embereket állított, ő maga pedig középen haladt, hogy két oldalra is embereket küldhessen, ha a szükség úgy hozza. Ilyen módon érkezünk Hamza bégre. A budai pasa, Ali pasa⁴⁰ számos emberrel gyorsan elénk jött, s a pasa [Tirjái Haszan] kezét megcsókolta:

– Szultánom! Isten – magasztaltassék! – fizesse meg neked! Eddig is sokat segítettél Budának, de most ténylegesen új életet adtál neki. Nagyon rossz a helyzetünk.

Azután elmesélték egymásnak a kalandjaikat és dolgaikat, majd Pesttel szemben, Gerzelesz mezején⁴¹ letáboroztak. [Az út során] mindenki négy nap, négy éjjel álmatlanul, fáradtan elnyúlva feküdt a hóban, mert négy napja sem a lovakban, sem az emberekben nem volt erő. Ahogy az élelmet az Ova kapu⁴² felé szállítottuk, bentről (81a) ezer ember jött ki, s azon az éjszakán minket és az élelmet őrizték. Hajnalban láttuk, hogy a ruháink megfagytak rajtunk, s a földhöz tapadtak. Nagy nehezen lovainkra ültünk, a pesti hitetlenekkel szemben Buda alatt telepedtünk meg. Aznap az élelmet beszállítottuk, s az üres szekereket magunk elé véve visszaindultunk, s a Sárvíz vize mellett letáboroztunk. Kiküldtük a felderítőket, s azon az éjszakán ott maradtunk. Hajnalban azon az úton, amelyiken jöttünk, Pécs felé indultunk.

A történetmondók úgy mesélik és beszélik, hogy azon a télen a ruméliai beglerbég, Mehmed pasa szerdár lett,⁴³ Jemiscsi Haszan pasa Isztambulba ment,⁴⁴ a ruméliai beglerbég pedig Murád pasa lett.⁴⁵ Abban az évben a krími kán, Gázi Giráj is eljött, s Pécsen telelt.⁴⁶ (81b) Haszan pasa találkozott a tatár kánnal, s azt tervezték, hogy portyát indítanak a horvát és szlavón tartományokba. Mert a hitetlen horvátok a pozsegai szandzsákat fosztogatták, s nem szüntek meg azt pusztítani. Ezért megtanácskozták, hogy az ellenség tudta nélkül a bosszúra lehetőséget és megoldást találnak. A boszniai pasának, tatár Mehmed pasának⁴⁷ hozzáértő és hasznos emberekkel titokban levelet küldtek, s megparancsolták neki, hogy a levél vétele után tartományának záimjaival, tímárbirtokosaival és szpáhijaival, a végvidéki alakulatokkal és négyezer baltás *dzserahórral*,⁴⁸ tíz napi élelemmel [felszerelve] késedelem nélkül induljon errefelé. Ő pedig ahogy csak tudott, Boszniából

³⁹ Mátyás főherceg 1603. október 30-án küldte el 200 magyarral Thurzó Györgyöt és Nádasdy Ferencet, valamint Hans Friedrich von Mörsperg ezredest Dzsánkurtaran, azaz Adony bevételére, amire másnap valóban sor került. A várban 200 fős őrseget hagytak. *Tóth* 2000. 355. o.

⁴⁰ Kádizáde Ali első ízben 1602 júliusától 1604 augusztusáig viselte e méltóságot. *Gévy* 1840. 22. o.

⁴¹ Gerzelesz Gerz Ilijással azonos, a törökök e névvel illették a Gellérthegyet. Gerzelesz mezeje a mai Kelelföldnek felelt meg.

⁴² Magyar nevén: Fehérvári kapu.

⁴³ Lala Mehmed pasa szerdár 1603. március 14. – április 13. között parancsot kapott a hadak gyűjtésére. *Topçular Kâtibi* 2003. I. 348. o.

⁴⁴ Haszant a janicsárlázadások miatt rendelték hirtelen Isztambulba, ahová 1603. március 14. – április 13. között indult el. *Topçular Kâtibi* 2003. I. 348. o.

⁴⁵ A későbbi nagyvezír, Kujudzsu Murád pasa valóban ruméliai beglerbég volt. *Topçular Kâtibi* 2003. I. 354. o.

⁴⁶ 1602–1603 telét a kán valóban Pécsen töltötte. *Peçevi* 1866. II. 250–252. o. A kán nagyon későn, 1602 novemberének közepén ért a hadművelési terület határára, s Belgrádban találkozott a már hazavonulóban lévő szerdárral. Seregét ezért a hódoltságban teletették. (*Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban.* Budapest, 1994. 168. o.)

⁴⁷ Valóban részt vett az akcióban, vö. Gázi Giráj jelentését a hadműveletről: *Dávid–Fodor* 1983. 453. o.

⁴⁸ A dzserahórok a hadsereg mellett kiegészítő feladatokat ellátó személyek voltak.

(82a) megindult, az állomásokon meg sem állva, a Száva vizén átkelve Lozsan mezejére⁴⁹ érkezett, ahonnan hírt küldött a tatár kánnak és Haszan pasának. Innen pedig Haszan pasa a pécsi, a szigetvári, a kaposvári és a pozsegai sereggel megindult,⁵⁰ s amikor a tomasini hídon átkeltünk,⁵¹ akkor az átkozottak régi szokásuk szerint 1200 hitelennel sebesen a pozsegai szandzsákba mentek, amit kiraboltak és kifosztottak.⁵² A boszniai pasa, aki Lozsannál volt, hírt kapott erről, s akkor ők onnan, a felőlünk előre siető gázik pedig – látván ezt a helyzetet – innen közrefogták a hitetleneket, s Allah – magasztaltassék! – kegyelméből úgy megverték őket, hogy csak öt-tíz hitetlen⁵³ menekülhetett meg. Gázi Haszan pasához és a tatár kán önnagyságához a tomasini hídnál az örömhír-tudató levéllel együtt a jelesebb hitetlenek (82b) feje, zászlója, dobja és [együttal] nyugalma is megérkezett. A kán és Haszan pasa jókedvre derült, hálát adtak az Istennek. Azután Vitrovicse alatt a két sereg egyesült,⁵⁴ majd a tanácskozás után Bosnyák Musztafa pasát⁵⁵ és Pijále béget négyezer harccossal és négyezer baltás dzserahórral sebesen előre küldték. Nyomukban vonult a tatár kán, Gázi Haszan pasa pedig hátvéd lett. Abban az órában, amikor Virvár⁵⁶ várához értek, az Úr segítségével egyetlen rohammal bevették, a bentlő hitetleneket pedig részint megölték, részint fogságba vetették. Aznap éjjel ott táboroztak. Amikor a távolabbi hitetlenek hallották Virvár felől az ágyúszót, nagyon elcsodálkoztak.

– Miféle ágyúk lehetnek ezek? – ámuldoztak. Mert azt ugyan tudták, hogy az övéik portyázni mentek (83a), de azt már nem, hogy a muszlimok megverték őket. Miután Virvár várát kifosztottuk, portyázóink mind a négy irányba kirajzottak, s a falvakat a tűz martalékvá tették. A füst még az eget is elfedte. A tatár kán is előrement, s egy Raska⁵⁷ nevezetű vár alatt táborozott le. A hitetlenek pedig bentről ágyúval és puskával kezdtek löni. Mivel Haszan pasa utóvéd volt, hátra maradt, s a Koprivicsa⁵⁸ nevezetű vár kapuját lezárando letáborozott.

– Gyere te is, Isten segítségével talán Raska várát is bevehetnénk – mondták a kán követői, amikor megérkeztek.

– Amíg portyázóink meg nem jönnek, nincs módunk elindulni – felelte Haszan pasa. – Lehetőség, hogy a hitetlenek kitörnek, s a portyázókban kárt tesznek.

Így szólt, s nem ment. De a tatár kántól (83b) újra levél érkezett, a saját keze írásával:

– Tényleg gyere!

A pasa pedig felkerekedett, s Raska alatt a kánnal találkozott. Megtekintette Raska várát, s látta, hogy olyan magas vár az, hogy bástyái és mellvédje az égig érnek. Alulról is körülveszi őket egy erődítmény. Azon nyomban parancsot adott a végvidékieknek, hogy nagy fákat vágjanak ki, s az árok fejéhez szállítsák azokat. Nyolc sáhi ágyúnk⁵⁹ volt, ezekkel megakadályoztuk, hogy a hi-

⁴⁹ Talán a mai Lužanival azonos, Salonski Brod közelében.

⁵⁰ Gázi Giráj szerint 1603. április 9-én indultak el Pécsről. *Dávid–Fodor* 1983. 453. o.

⁵¹ Valószínűleg Drávatamási. A sereg valóban itt kelt át: *Dávid–Fodor* 1983. 453. o.

⁵² Gázi Giráj szerint 1000 fős keresztény sereg indult Verőce (Virovitica) ellen. *Dávid–Fodor* 1983. 453–454. o.

⁵³ Gázi Giráj is csak tíz menekültöt említ. *Dávid–Fodor* 1983. 454. o.

⁵⁴ Verőce, ma Virovitica Horvátországban. Gázi Giráj Vranicsének írja – valószínűleg tévesen. *Dávid–Fodor* 1983. 454. o. A találkozásra szerinte április 11-én került sor.

⁵⁵ Bosnyák Musztafa ekkor a pozsegai bégséget bírta arpalikként. *Dávid–Fodor* 1983. 453. o.

⁵⁶ A tatár kán Zsatik és Vralar várát említi. *Dávid–Fodor* 1983. 454. o. Virvár valószínűleg Virjével (ma Prodaviz) azonos, ahol az Ernusztoz vára állt. Ezt Budor János nemeslevele szerint valóban felperzselték a portyázók. *Pálffy Géza*: Egy szlavóniai köznemesi familia két ország szolgálatában: A Budróci Budor család a XV–XVIII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 (2002). 255., 277. o.

⁵⁷ Gázi Giráj Rada váráról ír, melyet április 13-a után vettek be. Az erősséget Dávid Géza és Fodor Pál Rácsával (ma: Rača) azonosítja (*Dávid–Fodor* 1983. 454. o.), de valószínűbb, hogy Raszinjáról van szó, melyet Budor János nemesi levele és Pethő Gergely krónikája is megemlít a jelentősebb elfoglalt erősségek között. *Pálffy* 2002. 955., 977. o. A vár neve forrásunkban esetleg Rastye, Rasnye alakban is olvasható.

⁵⁸ Kapronca, ma Koprivnica. A tatárok április 12-én vonultak el mellette. *Dávid–Fodor* 1983. 454. o. Tirjáki Haszan hátvédként biztosította, hogy a kaproncaiak ne tudjanak a sereg nyomába eredni.

⁵⁹ Hosszú csövű, kis kaliberű ágyú.

tetlenek a várból kidughassák a fejüket. Nagy fákkal a külső vár árkat feltöltötték, majd harcosaink átkeltek az árkon, s mint a pók, a vár[fal]ra felmászta. Amikor a hitetlenek meglátták ezt, a fenti belsővárba futottak. Amikor a harcosok bejutottak, egyeseket levágtak, másokat rabságba vetettek. Végül a szerencsétlenek a belső várat (84a) is hitre feladták. A harcosok abból a várból bőséges vagyont és élelmet szereztek. Portyázóink pedig azon a napon nagyon sok élelmet, rabot és lábasjóságot hoztak. [Akkoriban] egy ökör ára száz pénz, egy birkáé tizenöt pénz volt. [Most pedig] 10–15 akcséért már senki sem akart vásárolni. Ahogy portyázóink jöttek az úton, Koprivicsából kitértek a hitetlenek, és sok zsákmányt elvettek. Amikor a környéken lévő hitetlenek látták, hogy Virvár és Raska várát Isten segítségével ágyú nélkül elfoglaltuk, szívükre félelem szállt, s akárhány palánk és vár volt ott, mind elhagyták, azután a hegyek közé menekültek. Isten segítségével ez alkalommal 52 darab várat és párkányt égettünk fel. Elértünk egy várhoz, amelynek a hitetlenjei harcba szálltak velünk. A harcosok négy oldalról felgyújtották (84b), vagy ezer hitetlen égett meg benne javaival és élelmiszerkészletével együtt. Csak a négy fal maradt meg.⁶⁰ Úgyhogy a tengerig csak Varazsdin maradt meg a szlavónok és a horvátok kezén, de annak a környékét is felégették és elpusztították. Ebben a hadjáratban Isten segítségével a rabokat gyorsan hajtottuk, a sereg két oldalán pedig még egy *ferszah*⁶¹ távolságra is a [zsákmányolt] állatok vonultak.⁶² Háromezer falut és várost támadtunk meg és pusztítottunk el. Ahová a baltások és a dzserahórok eljutottak, ott a kerteket és zöldségeket tönkre tették, kő kövön nem maradt. A hitetlenek országában kilenc napig menvén, a tizedik napon biztos helyre értek. Hála Allahnak – magasztaltassék! – ez alkalommal a hitetleneket soha nem látott csapás érte. Ettől kezdve a hitetlenek nem vezettek portyát az iszlám birodalom földjére. Az igazhitűek (85a) pedig épen és zsákmánnyal megrakva, örömmel és boldogan érkeztek meg saját földjükre, s lepihentek. A hitetlenek pedig búban, bánatban és gyászban maradtak. Mostantól az Utolsó Ítélet napjáig az Isten – magasztaltassék! – az igazhitűeket tegye mindig győztesse, győzedelmessé és diadalmassá, sose legyenek híján az örömmel és a boldogságnak! A hitetleneket, a vallás ellenségeit pedig tegye megalázzottá, eltiporttá, megvertté! Ámen! Ej, Segítő [Isten]!

A hírek mesélői úgy mondják, hogy a korábban már említett, s ruméliai beglerbégységéből elmozdított, de most az iszlám sereg szerdárjává kinevezett Szokolovity Mehmed pasa Belgrádba jött.⁶³ A muszlim sereget összegyűjtötte, aztán Belgrádból elindult, s Mohácsra ment, ahol néhány napra letáborozott. A tatár kánt és Haszan pasát magához hívatta.⁶⁴ Azok odamentek hozzá. Korábban (85b) a túlsó parton [Anatóliában] fellázadó Haszan pasának – Jazidzsi testvérének – a bűneit boldogságos padisahunk, Ahmed szultán megbocsátotta, adományképpen Bosznia tartományát kapta, s a szerdár mellé küldték.⁶⁵ Ő pedig a padisahi parancs értelmében a szerdárhoz jött. Korábban Mehmed Giráj és Sáhín Giráj ifjú korukban a Krímből eljöttek, azokhoz [Jazidzsihoz és Haszan pasához] mentek, s maguk is dzselálí⁶⁶ lettek. Gázi Giráj kán ezek miatt Dzseláli Haszan pasán bosszút akart állni. Most, amikor [Dzseláli] Haszan pasa a szerdárhoz jött, a tatár kán ellenkezni és veszekedni kezdett vele. A szerdár és Gázi Haszan pasa közójük állt, s a viszályt elfojtották, de Gázi Giráj kán megharagudott rájuk ezért, és seregével visszament a Krímbe.⁶⁷ Csak né-

⁶⁰ Forrásaink Raszinja mellett Tapalóc (ma: Topolovac) elestéről számolnak be, a leírás talán erre a várra vonatkozik. *Pálffy* 2002. 955., 977. o.

⁶¹ *Ferszah*: hosszmérték, kb. 5,6–6 km.

⁶² Hatalmas zsákmányról számol be Lala Mehmed jelentése is. *Dávid–Fodor* 1983. 458. o.

⁶³ Lala Mehmed 1602 telén Budán maradt az őrség erősítésére, tavasszal Pécsre ment a tatár kánhoz a tervek egyeztetése végett, majd Belgrádban kezdte előkészíteni a hadjáratot. *Peçevi* 1866. II. 252. o.

⁶⁴ Jemiscsi Haszan telhisze, 1603. május. *Tóth* 2000. 361. o. E szerint Pécsen tanácskoztak.

⁶⁵ Dzseláli Haszan pasáról van szó, akit valóban temesvári pasává tettek.

⁶⁶ A dzseláli az oszmán birodalom ellen lázadók közkeletű elnevezése a korszakban.

⁶⁷ *Peçevi* szerint Gázi Giráj attól tartott, hogy távollétében nevezett testvérei átveszik a hatalmat. *Peçevi* 1866. II. 252. o.

hány (86a) mirza maradt ott, az egyiket Csil agadzsi mirzának hívták.⁶⁸ Azután Mohácsról megindultak, s Buda felé mentek. A hitetlenek pedig, hogy hírt szerezzenek rólunk, Pest alatt ütöttek táborot,⁶⁹ s jókora hidat építettek. A Csepel-sziget végénél állapotok meg, ágyúikat a Duna partján állították fel, és sáncokat emeltek,⁷⁰ hogy flottánkat az élelemmel ne eresszék Budára. Amikor a muszlim sereg látta ezt, a szoroson túl, Hamza bég szerájának közelében sátrat verve azon nyomban letáborozott.⁷¹ Azután elkezdtek hidat építeni a Csepel-szigetre.⁷² Ahogy a hitetlenek megtudták ezt, számos mezei ágyújukat fényes nappal felállították, és sátraikat löni kezdték, hogy a muszlimokat távozásra készítsék, s a hídépítést megakadályozzák. A muszlimok sátraikat el nem rontva, a sátrak (86b) előtt, az ágyúkkal szemben földet halmozott fel.⁷³ Hogy a Csepel-szigetre menjenek, 3000 embert rendeltek ki, Dervis pasát és a bölük agák közül Oszmán agát nevezték ki parancsnokuknak.⁷⁴ Ezek átmentek szembe, a szigetre, s lassan-lassan a hitetlenek sátrai közelébe jutottak. Körülbelül ezer hitetlen jött velük szembe, egy ideig küzdöttek, majd a harcosok szíve túlsordult, elkiáltottak egy *tekbírt*,⁷⁵ s a hitetlenekre rontottak. Amikor a hitetlenek látták ezt, sátraik felé menekültek,⁷⁶ de a harcosok utolérték őket. Amíg az átkozottak sátraikhoz mentek, [közülük] 5-600-at megölték vagy fogságba vetettek.

– Láttátok ezt? – szóltak ezt látva a hitetlenek. – Egy maroknyi török sem veszi hatalmas seregünket, (87a) lenéz minket, s szembeszáll velünk. Ha még többen is erre az oldalra jönnek közülük, gyökerestül kitépnek minket. Az volna számunkra a legjobb, ha mindannyian egyszerre támadnánk.

Azután lovasok és gyalogosok minden erejüket összeszedve, 70-80 ezer hitetlen, ágyúkkal és puskákkal megtámadta az önkénteseket.⁷⁷ Ezek pedig a hitetlenek támadásától egy cseppet sem féltek, teljes mellszélességgel kiálltak velük szemben, mint az oroszlanok. Ahogy ott álltak, egyszerre elkiáltották a *tekbírt*, s a hitetlenekre rontottak. Sorákat összezúzták, szétszórták őket, s ahogy a krokodilok hasítják a tengert, úgy hasították ők az ellenséget. De hát mi egy vízcsepp a tengerhez képest? Annyira vágták őket, hogy már arra sem volt erejük, hogy a kardot felemeljék, (87b) s lovaikban sem maradt erő. Végül legyőzettek, kétezren vértanúvá váltak, mások fogságba estek. A maradék nagy nehézségek árán megmenekült. Így azután a muszlimok legyőzettek, a hitetlenek pedig megvidámodtak.⁷⁸

– Ennyit ér a törökök verejtéke – mondták. – Mostantól kezdve velünk van a szerencse. Most azonnal menjünk Gerzelesz mezejére, készítsünk erős bástyákat és árkokat, azután építsünk szemben hidat, s Budát ostromoljuk meg. Ha pedig a törökök nem futnának el, támadjunk rájuk, s tegyük számukra szűkké e világot.

Ezt találták ki, de közülük néhány tapasztalt öreg így beszélt:

⁶⁸ A későbbiekben a magyar forrásokban Csillag vagy Csillagos bég néven szerepel. Vö. pl. Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozójáról 1605. november 11. S. a. r. *Szakály Ferenc – Csonka Ferenc*. Budapest, 1988. 122., 130. o.

⁶⁹ *Tóth* 2000. 360. o. 1603. szeptember 20-án.

⁷⁰ *Tóth* 2000. 360. o.

⁷¹ Tényleg itt tart Lala Mehmed tanácsot. *Tóth* 2000. 361. o.

⁷² Szeptember 27-én. Pontosabban a Tököli szigetre vezetett a híd. *Tóth* 2000. 362. o.

⁷³ A keresztény ágyútűz valóban gondot okozott a muszlim tábornak. *Veress* 1910. 405–406. o.

⁷⁴ Forrásaink ennél jóval nagyobb számról tudnak. Pecseví 14-15 000 főről beszél, egy olasz jelentés 13 000, Istvánffy 10 000 főt említ. *Tóth* 2000. 362. o. Vezetőjük valóban Dervis pasa, volt boszniai beglerbég volt.

⁷⁵ *Tekbír*: Allah magasztalása: Allahu ekber 'Allah a legnagyobb'.

⁷⁶ A keresztényeknek valóban volt a szigeten egy kisebb táboruk.

⁷⁷ A keresztények valóban jelentős túlerőben voltak, de persze létszámuk messze nem érte el az itt írtakat, kb. 20-25 ezren lehettek. *Tóth* 2000. 363. o.

⁷⁸ A keresztény seregek az 1603. évi hadjárat során legnagyobb sikerüket szeptember 28-án a Csepel-szigeten aratták, amikor a szigetre átkelt, 10–15 000 főnyi török sereget megverték. Elest a török vezér, Dervis pasa is. *Tóth* 2000. 362–364. o.

– Vigyázzatok, nehogy megcsalatra gögösködjete! Ne higgyétek, hogy egy maroknyi török megverésével már el is végeztétek a dolgotokat. (88a) Ennyi török megverése végett az egész seregeteket megmozdítottátok. S ők mit tettek veletek? Mennyi vért ontottak ki, s hány embereteket pusztítottak el? Hogyha nem lett volna közöttünk ott a Duna, nekünk feszültek volna, s a törökök serbet helyett a mi [vérünket] itták volna. Álljatok most el ettől a vágytól, ne ragaszkodjatok hozzá. A török seregből egy-két ezer embert elpusztítani annyi, mint a Dunából egy kupa vizet kimerni.

– Miért ne állnánk bosszút rajtuk? – mondták azok, s a harcra és a küzdelemre készülődtek. Volt közöttük egy Kollonity⁷⁹ nevű gögös hitetlen, az így beszélt:

– Adjatok nekem tízezer önkéntest, s Jézus segítségével átmegyek a túlsó partra. Ha a törökök rám akarnak támadni, csak jöjjenek, (88b) megkapják tőlem a magukét!

Ebben mind egyetértettek, azon az éjszakán a túlsó partra átkeltek, és a sáncokat feltöltötték. Isten akaratából azon az éjszakán akkora volt a köd, hogy egyik ember nem látta a másikat. Gázi Haszan pasának volt két embere, az egyiket Zülfikárnak, a másikat Handánnak nevezték. Azon az éjszakán [...] Egyikük tudott németül. Ezek hajnalban együtt elindultak, s a főúton Gerzelesz alól a táborba mentek. Arra a részre értek, ahol a hitetlenek bástyákat emeltek és árkokat ástak.⁸⁰ Ahogy mentek a ködben, a németül tudó így szólt a társához:

– Barátom, álljunk csak meg és hallgatózzunk egy kicsit! Attól tartok, a hitetlenek átjöttek erre a partra. Szerezzünk híreket!

Amikor a bástya közelébe értek, kinyitották a fülüket, és hallották, hogy (89a) a hitetlenek beszélgetnek egymással:

– Fejezzük be a dolgunkat, mielőtt felszál a köd! Ha felszál a köd, ki tudja, mi történik?

– Ha a köd felszál, a törökök meglátnak minket – mondta egy másik –, s olyanok lesznek, mintha álmukban kígyót láttak volna.⁸¹

Amikor Handán meghallotta ezeket a szavakat, így szólt:

– Testvérem! [...], hogy az átkozottak átjöttek erre a partra. Erről beszélgettek. Nyomban a táborukba mentek, s értesítették Gázi Haszan pasát. A pasa azonnal Mehmed pasa vezírhez ment, s így szólt:

– Miért ácsorogsz? A hitetlenek átjöttek erre az oldalra. Ha elvesztegetjük a mai napot, akkor biztos, hogy a hitetlenek árkai a Muhannet dombjái⁸² fognak nyúlni. Akkor pedig sehogy sem lehet Budát megsegíteni és támogatni. (89b) Még ma megoldást kell találnunk.

Amikor Mehmed pasa meghallotta ezeket a híreket, lelke a fejébe ugrott.

– Segíts, pasa testvérem! Küldjünk egy kapudzsibasit, menjen, s járjon a dolog végére! Ha igaz volna, akkor amit csak lehet [...] tegyünk meg!

Azon nyomban egy kapudzsibasit [...] Azok pedig késedelem nélkül elmentek, [...] túlsó parton nagy bástyákat és a Duna partján [...] árkokat ástak. Visszatértek, s mindezt elmondták a szerdárnak, aki Haszan pasára nézett, és így szólt:

– Mít tegyünk, pasa testvérem?

– Ezt kell tennünk: ahogy korábban eltávozott önkénteseink cselekedtek, nekünk is úgy kell eljárjunk. Most együtt mindannyian egy szempillantás alatt a hitetlenekre (90a) támadunk. Ha Isten segítségével szét tudjuk őket szórni, akkor a többi hitetlen már nem tud megállni a helyén, s megfútnak. De ha ezek a helyükön maradnak, holnap éjjel – Allah óvjon tőle! – árkaikat a Muhannet dombig terjesztik ki, nagy sáncokat ásnak, s ágyúkat helyeznek bele. Buda egész környékét megszerzik, s mi csak távolról tudjuk nézni [a várat].

A muszlim seregnek parancsot adtak, hogy mindenki készüljön fel, s amikor a harcmezőre vonulnak, együttesen, vitézül és férfiasan cselekedjenek. Ezt kiáltották ki. A pasákat és a bégeket fel-

⁷⁹ Siegfried Kollonich bányavidéki generális.

⁸⁰ Október 11-én a keresztények átküldtek a budai oldalra egy kisebb, 600 fős hajdúcsapatot, amely október 12-én éjjel valóban földerdőt épített magának a mai Albertfalva térségében. Az erőd szerepel a korabeli hadmérnöki rajzokon is. A csapat vezetője Kollonich Siegfried volt. *Veress* 1910. 406–407. o. között. (R jellel) *Sugár* 1979. 164. o.; *Tóth* 2000. 364. o.

⁸¹ A törökök általában rettegnek a kígyóktól.

⁸² A Nap-hegy török neve.

szólították, hogy mindenki szívvel-lélekkel készüljön fel, s a vallás útján vitézül küzdjön. A gyülekezés után Dzselaáli Haszan pasa, Kodzsa Murád, a ruméliai pasa (90b) és Gázi Haszan pasa valamint ezer budai gyalogos felkészült, s megindultak. Amikor egészen közel értek a hitetlenekhez, Gázi Haszan pasa leszállt a lováról s könyörögni kezdett. Két leborulást végzett, majd felemelte a kezét, s belefogott az imába. Az igazhitűek pedig egyként kiáltották az áment, s arcukhoz emelték a kezüket. Azután lóra szálltak, s a hitetlenek felé indultak.⁸³ Amikor a hitetlenek látták ezt, a Pesti oldalról, a Duna túlfeléről löni kezdtek *bájljemez* ágyúikkal, s az egész mezőt nyughatatlanná tették.⁸⁴ Amikor a muszlimok a hitetlenek bástyájához értek, megálltak egy kicsit, hogy megpihenjenek, s hogy a hátul maradó muszlim harcosok és a Budáról érkező harcosok is odaérhessenek. Amikor mindenki készen állt, a budaiak az egyik oldalon, mi a másik oldalon a *tekbirt* (91a) elkiáltva támadásra indultunk. A hitetlenek egyszerre sütötték el minden ágyújukat és puskájukat, mintha az Utolsó Ítélet példázata lett volna. A muszlim sereg olyan volt a tűzben, mint a szalamandra. A füsttől nem lehetett megkülönböztetni a muszlimot az ellenségtől. Am Isten kegyelméből a győzelem és a diadal szele a mi oldalunkról kezdett fűjdogálni, s az ágyúk és puskák füstjét a hitetlenekre fújta. Az átkozottak a füsttől nem voltak képesek löni. Az igazhitűek pedig erejük megfeszítésével a hitetlenek bástyáját és árkat a lovak szügyével szétrombolták és földdel egyenlővé tették. Azután betörték, és úgy forgatták a kardot, hogy egyetlen óra alatt hét-nyolcezer hitetlen a kard martalékává lett, s csak Allah tudja, hogy hányan merültek a vízbe. A harcosok a Duna partjáig mentek, (91b) lovukat hajtva a hitetleneket elpusztították. Vezérük, a Kollonics nevű átkozott csak nagy nehezen, a vízben egy hajó kormányába kapaszkodva tudott elmenekülni.⁸⁵ Amikor a hitetlenek látták a muszlimok támadását, a kardtól megmenekültek csak lélegzetüket visszatartva, nagy nehezen érték meg az estét. Végül a hitetlenek Pest várába elegendő embert, élelmet és lőport vittek, majd még hajnal előtt Vác várába mentek, árkokat ástak és letáboroztak.⁸⁶ A muszlimok pedig rettenetesen megörültek és felvidámodtak. Mehmed pasa szerdár Gázi Haszan pasa két szemét megcsókolta, s így szólt:

– Ez a harc és ez a bosszú a te erőfeszítésed árán, javaslatod helyessége révén, Isten parancsából válhatott valóra!

Azután mindenkinek érdemei szerint ajándékokat adott. (92a) Budára nagy mennyiségű élelmet és lőport küldtek, valamint jókora őrséget helyeztek. Újra eljött a tél. A hitetlenek szétoszlottak és szétszóródtak. A muszlim sereg pedig visszafordult, s mindenki otthonába hazatért.⁸⁷ Eme magasságos győzelem jó híre az uralkodóhoz is eljutott, s a boldogságos padisah Haszan pasáért áldó imát mondott, vezíri rangot és ház-birtokokat adományozott neki, s rumélia tartományával jutalmazta őt.

Tavasszal azután Mehmed pasa szerdár a muszlim sereggel Mohács mezejére érkezett.⁸⁸ Buda felől először a hitetlenek flottája Szekszárdig jött, s mivel a hidat felégette, Mehmed pasa Murád pasát tízezer emberrel Szekszárdra küldte, hogy a hidat⁸⁹ és a két palánkot kijavítsa. Az pedig elindult, a két palánkot (92b) és a hidat kijavíttatta, s a sereg érkezésére várt. Közben a hitetlenek megtudták ezt, s a Kollonics nevezetű átkozott Murád pasát Szekszárdnál megtámadta, a palánkot elfoglalta, a hidat lerombolta, hogy azon keresztül az igazhitűek ne mehessenek Budára. Rossz gondolatai szerint ily módon Pest alól hét-nyolc [ezer] gyalogossal és saját 12 ezer válogatott lovasával személyesen ment a Sárvízhez, hogy a muszlimokat ilyen módon is gyengítse, s Budát beve-

⁸³ Kollonich hídfőállása ellen október 13-án indult török támadás.

⁸⁴ Russwurm valóban megpróbálta hídfőállását tüzérséggel támogatni, ám nem Pestről, hanem a Csepel-szigetről. *Sugár* 1979. 164. o.

⁸⁵ Kollonich valóban egy sajkán menekült el. *Veress* 1910. 406. o.

⁸⁶ Russwurm a főszereggel október 31-én kelt át a Dunán a Szentendrei-szigetnél a budai oldalra. *Veress* 1910. 410. o.

⁸⁷ A muszlim sereg november 5. körül indult haza. *Veress* 1910. 409. o.

⁸⁸ A következőkben leírt események valójában 1603-ban játszódtak. Lala Mehmed pasa szerdár ekkor valóban a mohácsi mezőn állomásozott hosszabb ideig.

⁸⁹ A szekszárdi híd a Sárvíz mocsara felett vezetett át, a budai hadiút kényes pontjának számított.

gye. Ezzel a vággyal ment oda.⁹⁰ Részünkről a szerdár Mohácson volt, amikor egy nap hajnalban Gázi Haszan pasa megérkezett hozzá, és azt mondta:

– Ma segítséget kell küldenünk Murád pasának, mert jöttek a hitetlenek, megverték őt, a hidat pedig el akarják venni.

– Holnap személyesen magam indulok oda – szólt Mehmed pasa. (93a)

– Ha ma, vagy ma éjjel nem kapnak segítséget – szólt Haszan pasa –, akkor később nagyon nehéz lesz a helyzet. Ma kell [segítséget] küldened.

– Talán [hírhöz] ember érkezett hozzád, [s tőle tudod,] hogy a hitetlenek ma éjjel megtámadták Murád pasát?

– Ha ma éjjel nem küldesz nekik segítséget – szólt újra Haszan pasa –, később nagyon fogod bánni. Nincs is messze. Ha Allah – magasztaltassék! – is úgy akarja, holnap délután nagyon furcsa híreket fogsz kapni.

– Ha így áll a dolog: kit küldjek segítségképpen? – kérdezte Mehmed pasa.

– Az aladzahiszári tartomány [népét] küldjed egy napi élelemmel – szólt Haszan pasa.

Azután gyorsan kiküldték a csávusokat, kiadták és megerősítették a parancsokat:

– Ma és ma éjjel sehol se pihenjétek, s amíg Murád pasához nem értek, egyszer se szálljatok le a lóról, s ahogy mentek, (93b) vigyázzatok, ne hagyjátok elaludni a lovaitokat hajnalig.

Ezek pedig éjfélkor elindultak, ki lóháton, ki a kötőféket tartva. Eljött a hajnal. A hitetlenek pedig hajókon jöttek, a híd felvonóhidját leengedték, a lovasok az átkozott Kollonicsal azon mentek át, s a híd túlsó végénél állapodtak meg. Amikor a muszlimok látták ezt, mindannyian elkiáltották a *tekbirt*, s éhes farkasokként azonnal támadásra indultak. A hitetlenek nem bírtak ellenállni nekik, s futásnak eredtek. Azon igyekeztek, hogy hajóra szálljanak. De mivel ez nem volt lehetséges, nagyobb részük ottpusztult, a maradék fogságba esett.⁹¹ Hála Allahnak – magasztaltassék! – a muszlimok ezúttal is győztek, a hitetlenek pedig eltapostattak.

Nem sok idő múlva a padisah részéről Haszan pasának (94a) ékes díszruhát küldtek, meg egy nemes parancsot, hogy járjon Dzselaáli Haszan pasa dolgának a végére. Ő pedig elküldött egy Píri szubasi nevű embert, aki Dzselaáli ügyének véget vetett.⁹² Azután [Lala] Mehmed pasa [nagy]vezír az udvarban elhalálozott.⁹³ Helyére Murád pasát nevezték ki szerdárnak.⁹⁴ A nagyvezír pedig Der-vis pasa lett.⁹⁵ Murád pasa Budára ment. Abban az időben Buda pasája Ali pasa volt.⁹⁶ Ali pasa és Hábil efendi azon fáradozott, hogy a hitetlenekkel békét kössenek, s ezért a hitetlenek felé nagy jóindulatot mutattak. Haszan pasának ez egyáltalán nem tetszett:

– A megegyezés és a jóindulat nem megengedett. Az iszlám vallásának igyekezete nem ide vezet. Ha ily módon béke köttetne, akkor jaj lesz az iszlám végvidéknek! A hitetlenek a muszlimokat

⁹⁰ Sulz, Althan és Kollonich Siegfried 1603. augusztus legvégén, szeptember elején jelentős erővel – egyes források szerint 16 000 fővel – valóban délre indult, s megtámadták Murád pasa besáncolt erőit, melyeknek jelentős veszteségeket okoztak. *Veress* 1910. 394. o.

⁹¹ A csatáról szóló jelentések meglehetősen ellentmondásosak, a keresztény sereg mindenestre eléggé rendezetlen körülmények között távozni kényszerült. A jelentések 2–300 fős veszteséget említenek. *Veress* 1910. 395. o.

⁹² Dzselaáli Haszan sok fejtörést okozott az udvarnak és a végvidékieknek is. Amikor boszniai pasaságát el akarta foglalni, a helyiek fegyverrel ütöttek rajta, s csak a pasa ravaszágán múltott, hogy az összecsapásból ő került ki győztesen. *Gömöri Gusztáv*: Draskovics János horvát bán jelentése Ferdinánd főherceghez 1604-ben, Gealisnak Boszniába való bevonulásáról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1895). 552–554. o. 1604 júliusában Temesvárra helyezik. *Gömöri Gusztáv*: Rákóczy Lajos jelentése Lippa helyzetéről és a török mozgolódásáról 1604-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894). 688–689. o. 1606 április-májusában a temesváriak rátámadnak, mire Belgrádba menekül, de ott Tirjákí Haszan kivégeztette. *Topçular Kâtibi* 2003. 452–453. o.; *Kâtib Çelebi*: Fezleke-i Kâtib Çelebi. İstanbul, 1870. 272–273. o. Krónikánk valószínűleg erre utal.

⁹³ 1606 májusában. *İsmail Hakki Uzunçarşılı*: Osmanlı tarihi. İstanbul, 1983. III/2. 362. o.

⁹⁴ Lala Mehmed Isztambulba vonultakor a front és a békekötés ügyét 1605 áprilisában Murád pasára bízta. Amikor Lala Mehmedet az iráni front szerdárjává nevezték ki, helyére hivatalosan is Murád került. *Uzunçarşılı* 1983. 363–364. o.

⁹⁵ Valóban, a méltóságot 1606 decemberében bekövetkező kivégzéséig viselte. Bosnyák volt. *Uzunçarşılı* 1983. 362–363. o.

⁹⁶ Kádizáde Ali második budai pasasága: 1605. október–1609. november 28. *Gévay* 1841. 22–23. o.

csak lekicsinylik és pornak nézik majd, s így Mohamed népe (94b) megvetett lesz! – mondta. – S ha a hitetlenek ilyen jóindulatot látnak tőlünk, akkor nem elégednek meg a békével, terheiket lerázzák.

Ez alkalommal Ali pasát elragadta a féltékenység, s a boldogságos padisahnak előadta, hogy Haszan pasa akadályozta a békekötést. Azután százezer gonddal, a hitetlenek elégedettségére kötötték meg a békét: az adó név eltöröltetett, helyére az ajándék került. Haszan pasa célja az volt, hogy [a muszlimok] ne a hitetleneknek, hanem Istennek legyenek hálásak. S azt is mondta:

– Ha nekem tízezer harcost adtak volna, Isten segítségével személyesen mentem volna Bécs, a németek fővárosa alá, hogy aranyláncos követeket követeljünk ki. Boldogságos padisahunk elé térden és arcon csúszva járultak volna, úgy kérték volna a békét. (95a)

Ali pasának nem tetszett ez a vélemény, s a padisahnak hamis jelentést küldött. A nagyvezír akkor a *bosztandzsibasiból*⁹⁷ felemelkedett boszniai Dervis pasa volt. Haszan pasa [ügyét] a padisahnak hamisan mutatta be, s elveszejtésén fáradozott. Am a szultán nem adott hitelt a vezír szavainak, s azt mondta:

– Nehogy még egyszer megtörténjen, hogy hamis szavakat szólsz róla! Különben beleesel a saját magad által ásott kútba! Senki sem szolgálta még eddig a pillanatig úgy a vallást és az államot, mint Haszan pasa. Most, amikor mindenféle módon meg kell tisztelnünk őt, törjünk az életére? Neki csak jó gondolatai vannak a vallás és az ország javára, hiábavaló tettei és szavai pedig nincsenek – mondta.

Az uralkodó eme szemrehányások után (95b) szavait befejezte és elnémult. Az Úr akaratából néhány nap múlva a vezír megöletett, és Murád pasa szerdár lett a vezír, aki a [szultáni] szerájba ment.⁹⁸ Haszan pasa pedig Ruméliába, Üszküpbe és Pristinába ment, ott töltötte a telet. Ezen közben a túlsó oldalon [Anatóliában] Dzsánpuládogli fellázadt,⁹⁹ s Murád pasa, hogy ellene induljon, tavasszal átkelt a túlsó partra, s Konjába ment.¹⁰⁰ Kérte a padisahtól, hogy Gázi Haszan pasát is adja mellé, ilyen módon:

– Boldogságos padisahom! Ha nevelőd, Haszan pasa is erre felé jönne, Isten kegyelmével ez a dolog [a lázadás leverése] végbe menne. De ha ő nem jön, akkor arra sem lesz erőnk, hogy egy lépésnyit előrehaladjunk.

Abban az időben én szegény Haszan pasának egy megbízatásával a szerájba mentem. A kajmakám, (96a) Etmekcsiogli¹⁰¹ magához szólított engem, s megmutatta Murád pasa beadványát. Kezembe nemes parancsot adott, én Gázi Haszan pasát egy Kirk konak nevű helyen értem el, s ott átadtam, s mindent elmondtam, amit a fenséges padisah parancsolt. Ő pedig a nemes parancsot elolvasta: „Te, Gázi Haszan pasa, ki a nevelőm vagy! A túlsó parton a felkelők száma megnövekedett. Allahban bízunk! Murád pasát küldtem el, hogy e zsarnokok zsarnokságától a muszlim tartományokat megszabadítsa, ám mivel ő e hatalmas parancs terhét egyedül nem képes elvinni, minden férfi erőfeszítése, s a világ népének megmozdulása rád hárulván, te a zászlók dicsőségéért őszintén szolgálj. Mi pedig minden (96b) tettel és szavaddal elégedettek vagyunk, minden szolgálatod dicséretes előttünk. Most hadd lássuk még egyszer, hogy mire vagy képes. Eddigi erőfeszítéseidhez és szolgálataidhoz hasonlóan cselekedj megint, s nevelőmmel [Murád pasával] együtt gondoskodj róla, hogy azoknak az átkozottaknak a kártéteményei a muszlim tartományokból eltűnjenek. Allah kegyelme és győzelme, valamint öméltóságának, a próféták vezérének [Mohamednek] – Allah áldása legyen rajta és családján! – csodatéteménye legyen veletek! Ha a magasságos Allah is úgy akarja, e szolgálatod végeztével palotámba hozatlak téged, s reményeiden felül megjutalmazlak! Tanácsaid, véleményed és ítéleteid szerint fogok cselekedni, tanácsaidat megfogadom.” Haszan pasa a nemes parancsot megcsókolta, s a fejéhez érintette. Azután a szolgálá-

⁹⁷ A szultáni udvar magas rangú tisztviselője, a kertek és a csónakok felügyelője.

⁹⁸ 1606 decemberében végezték ki. Helyére a feljebb már említett Kujudzsu Murád pasa került. *Uzunçarşılı* 1983. 363. o.

⁹⁹ 1606 végén Észak-Szíriában hozott létre egy államot. *William J. Griswold: Anadoluda Büyük İsyân, 1591–1611*. İstanbul, 2002. 87–101. o.

¹⁰⁰ *Griswold* 2002. 105–108. o.

¹⁰¹ Etmekcsizáde Ahmed pasa ebben az időben fődefterdár volt, s a hadjáratban nem vett részt.

lat teljesítése végett, melyre kirendelték, Gelibolunál átkelt, és Murád pasával találkozott.¹⁰² Érkezésétől az egész muszlim (97a) sereg felvidult. Alappó felé indultak, találkoztak Dzsánpuládoglival, s összecsaptak vele. Haszan pasa nem volt túlságosan jól, de azután Isten kegyelméből [állapota] megjavult, két leborulást végezve imádkozott, s harcba szállt. Az Úr kegyelméből a lázadók abban az órában megfutottak. Fél óra alatt 30 ezer *szezbán*¹⁰³ vágatott le. Röviden szólva 50 ezer lázadó pusztult el [Haszan pasa] serege által, és csak ezer ember menekült meg. Dzsánpuládogli Aleppóba futott és megmenekült. Javaikat, vagyonukat – bögrétől a fésűig – a muszlim sereg a lehetőségekhez képest Konja felé küldte.¹⁰⁴ A lázadók maradékai számára e helyzet nagyon veszedelmes volt. Gázi Haszan pasa (97b) pedig Aleppó várát is bevette,¹⁰⁵ s abba megfelelő mennyiségű embert és élelmet helyezett. E fényes győzelemmel a [szultáni] szerájba indult, s a boldogságos padisahhoz ment. Padisahunk nagyon felvidult, ünnepséget rendezett, s egy időre Gázi Haszan pasát maga mellett tartotta, s tőle a történeteket kikérdezte.

Azután így tanácskoztak:

– Budára egy hűséges vezírt kellene küldeni.

De senkit nem láttak erre megfelelőnek, csak Haszan pasát. A padisah önagysága ezt bölcs döntésnek tartotta, Haszan pasát maga elé hívatta, s így szólt:

– Nevelőm! Azt tervezem, hogy Budára egy hűséges embert küldök. De rajtad kívül senkit nem találtam megfelelőnek. Ezért most neked adományozom Budát. Edirne kapujától a végeig tartó [terület] a gondjaidra bízom. (98a) Budát pedig életed végéig adom neked.

Azután fejére forgót tűzött, s Budára küldte.¹⁰⁶ Ő pedig Budára ment, és két évig vezette [a tartományt]. Pécsen pedig saját maga számára *türbét* és *medreszét*¹⁰⁷ építtetett. Amíg készen nem lettek, minden nap kérdezősködött felőlük. Egyik nap megjött a jó hír.

– Elkészült – mondták neki.

– Kíváncsiak vagyunk – felelte. – Azonnal indulunk.

Azzal elindult Budáról, és Pécsre ment. Negyven *jüük*¹⁰⁸ akcsét adott az alapítványnak, s a fizetéseket meghatározta.¹⁰⁹ Azután napról napra, lassan-lassan romlott az egészsége. Olyannyira, hogy egy nap – erőszakkal – az övét és a nadrágját is le kellett róla venni. Az elhunyt [Haszan pasa] soha életében nem feküdt ruhátlanul az ágyban, most pedig ágyban fekvé nyugodott, s egy idő múlva (98b) tiszta lelkét Istennek ajánlotta.¹¹⁰ Allahhoz tartozunk és Allahhoz térünk meg.¹¹¹ Al-

¹⁰² Haszan valóban részt vett a hadjáratban, mint ruméliai beglerbég.

¹⁰³ A dzseláli felkelők katonáinak elnevezése.

¹⁰⁴ A csatára Aleppótól észak-nyugatra, az Orucs mezőn került sor, 1607. október 24-én. *Griswold* 2002. 115–117. o. A források szerint a küzdelemből Tirjái Haszan pasa ruméliai csapatai valóban derekasan kivették a részüket.

¹⁰⁵ Ismereteink szerint ez az esemény nem köthető hozzá, Murád pasa szerdár a teljes sereggel vonult a város ellen, amit lakói azonnal feladtak. (1607. november 8.) *Griswold* 2002. 118. o.

¹⁰⁶ 1609. november 28-án nevezték ki. *Gévay* 1840. 20. o.

¹⁰⁷ Sirkápolnát és főiskolát.

¹⁰⁸ Jük: „lőteher” – 100 000 akcse

¹⁰⁹ Közvetve egy szultáni rendelet is megerősíti az alapítvány létét. A parancs az alapítvány felügyelőjének, Iszkender pasának – Tirjái Haszan korábbi helyettesének – és a pécsi kádinak íródott. 82 numaralú mühimme defteri (1026–1027 / 1617–1618). Özet, transkripsiyon, indeks ve tıpkıbasım. Ankara, 2000. 42–43. o.

¹¹⁰ Gévay Antal szerint Tirjái Haszan pasa 1614 legelején halt meg, s január 9-én temették el Pécsen. (*Gévay* 1841. 20. o.) A korabeli levelezés azonban egészen mást mond. Tirjái utolsó általunk ismert levele 1613. március 29-én kelt Budán. (Magyar Országos Levéltár E 196, Archivum Familiae Thurzó, Fasc. 77. n°. 21. A kiadatlan levelek feldolgozásában nyújtott segítségért Simon Évának tartozom köszönettel.) Nakkás Haszan pasa 1613. július 1-jén Nándorfehérvárból kelt levelében pedig így írt: „az én barátom, az Budán lakozó Vezír Haszan pasa, az ki immár megholt.” (Magyar Országos Levéltár E 196, Archivum Familiae Thurzó, Fasc. 76, no. 16.) Hogy a halálesetre valamivel korábban kerülhetett sor, azt éppen ez a levele bizonyítja, hiszen az új pasát Tirjái helyettesítésére vezényelték a hódoltságba, s a kérdéses időpontban már Belgrádban járt. Azaz, ha a szultáni udvar meglehetősen gyorsan reagált is a halálhírré, akkor is legalább 2–3 hétnek kellett eltelnie, hogy az utód Belgrádig eljusson. Másrészt Bethlen Gábor, aki éppen ekkortájt nyerte el a törökök támogatását a fejedelemséghez, a szultáni udvarból Budára sietett, minden bizonnyal azért, hogy pártfogójának,

lah kegyelme legyen rajta, a muszlimokon, az igazhívőkön és a hitért harcolókon! Ámen. A küldöttek legnagyobbjának [Mohamednek] a tiszteletére! Annak, aki az ezeken az oldalakon említett hitharcosokért, az elhunyt Gázi Haszan pasáért, az ezen lapokat összegyűjtő és rendező szegényért, személy szerint az e [sorokat] leíró ímókért és az írásra okot adó személyért három *Ihlászt* és egy *Fátihát*¹¹² elmond, annak a vége áldott legyen! Ámen. Ej, Segítő [Isten]!

Az 1128. évben *rebiü'l-áhir* hónap 15. napján [1716. április 8.] készült el.

Egy nap életemet a halál hiábavalóvá teszi,
testem külön lesz majd a földben.
Vigyázd, ó, Uram, annak az embernek a hitét,
aki írásomat látva imádkozik!

Haszan pasának beszámoljon a történetekről. Április 25-én innen írt levelet Thurzó Györgynek, de ebben utalás sincsen a beglerbég halálára, valószínűleg azért, mert még életben volt. Bethlen Gábor levelei. 1–3. Közli *Szilágyi Sándor. Történelmi Társulat*, 1885. 208. o. Következésképp Haszan valamikor május folyamán hunyhott el.

¹¹¹ Korán 2:156.

¹¹² A Korán 112. és 1. szúrái a leggyakoribb imák közé tartoznak.